

Det byggda kulturarvet i framtidens Kiruna

Seminarium i Kiruna 18–19 september 2008

Underlag för gruppdiskussioner

Riksantikvarieämbetet

Samhällsavdelningen

Riksantikvarieämbetet

Box 5405

114 84 Stockholm

Tfn: 08-5191 8000

Fax: 08-5191 8595

www.raa.se

Innehåll

Introduktion till gruppdiskussionerna 4

- Seminarieret 4
- Grupparbetet 4
- Praktisk information 5

Kiruna – om staden och dess kulturhistoriska värden 6

- Mönstersamhälle 6
- Före stadens tillkomst 6
- Det tidiga Kiruna 7
- Dagens Kiruna 7
- Konstnärer och arkitekter 8
- Kiruna – kulturmiljö av riksintresse 8
- Inför stadsomvandlingen 9

Studiemiljö 1: Två bostadsområden – kvarteren Ortdrivaren och Ullspiran 10

- Kvarteret Ortdrivaren 10
- Inför stadsomvandlingen 11
- Kirunaborna om Ortdrivaren 12
- Kvarteret Ullspiran 12
- Inför stadsomvandlingen 13
- Kirunaborna om Ullspiran 13
- Frågor att diskutera 13

Studiemiljö 2: Kiruna stadshus 15

- Historia och beskrivning 15
- Exempel på kulturhistoriska värden 17
- Motiv till Kasper Salin-priset 1964 17
- Inför stadsomvandlingen 17
- Kirunaborna om stadshuset 17
- Frågor att diskutera 18

Studiemiljö 3: Bolagsområdet med Hjalmar Lundbohmgården och "Bläckhornen" 19

- Historia och beskrivning 19
- Exempel på kulturhistoriska värden 20
- Inför stadsomvandlingen 23
- Frågor att diskutera 23

Referenser 24

- Webbplatser 24
- Övrigt 24

Introduktion till gruppdiskussionerna

Seminariet

Det övergripande syftet med seminariet är att diskutera det byggda kulturarvets betydelse för en hållbar stadsutveckling och en god livsmiljö ur ett generellt perspektiv med Kiruna som exempel. En utgångspunkt är miljö-kvalitetsmålet ”God bebyggd miljö” där innebörden bland annat är ”att det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av byggnader och bebyggelsemiljöer, samt platser och landskap med särskilda värden värnas och utvecklas”.

I förändringssituationer är det viktigt att identifiera kulturhistoriska värden som bör finnas kvar i framtiden. Det kan handla om att bevara/flytta men också om att dokumentera bebyggelse som försvinner. En förutsättning för att göra kloka val är att det finns ett långsiktigt perspektiv både bakåt och framåt i tiden, och helst också en bred överblick, byggt på ett relevant kulturhistoriskt kunskapsunderlag. Därför är det centralt att olika kompetenser och ett mångfaldigt medborgarperspektiv finns med när man planerar och bestämmer om bevarande och förändringar. Till seminariet kommer deltagare med olika kunskaper och erfarenheter – tanken är att vi ska lyssna och lära av varandra. Förhoppningen är att skapa ett forum för intressanta och utvecklande diskussioner som både kan utveckla kulturmiljövårdens praktik och komma till nytta i den lokala förändringssituationen.

Grupparbetet

Syftet med grupparbetet är att diskutera vad kulturhistoriska värden i bebyggelsen är och hur och varför de bör tas tillvara. Vi har utgått från fyra frågeställningar för grupparbetet. De handlar om kulturhistorisk värdering, om konsekvenser av rivning eller flyttning, om dokumentation och om vilken roll dagens byggda kulturarv kan spela för en god bebyggd miljö i nya stadsdelar.

Vi har valt ut ett antal miljöer som alla är hotade av den fortsatta gruvbrytningen. Bolagsområdet med Hjalmar Lundbohmsgården och ”Bläckhornen” hotas tidigt, flera byggnader är skyddade som byggnadsminnen eller enligt plan- och bygglagen och området belyser viktiga delar i Kirunas historia och utveckling. Stadshuset är byggnadsminne och en viktig symbolbyggnad för Kiruna och dess medborgare. Kvarteren Ortdrivaren och Ullspiran är bostadsområden från expansionsperioden efter år 1948. Ortdrivaren är ett verk av en välkänd arkitekt och är en tydlig komponent i Kirunas karaktäristiska stadsprofil medan Ullspiran har ett återhållet formspråk och representerar LKAB:s bostadsbyggande på 1960-talet.

I det här dokumentet har vi sammanställt ett underlag för seminariets gruppdiskussioner. Vi har kortfattat beskrivit de olika platsernas historia och skisserat några kulturhistoriska värden som utgångspunkt för diskussionen. I sammanställningen har vi utgått från tidigare publicerat material av olika författare, varav några finns med som föredragshållare vid seminariet. Vi har även använt olika dokument från kommunen och Länsstyrelsen. Referenser återfinns sist i dokumentet. För de deltagare som önskar djupare kunskaper i ämnet hänvisar vi direkt till de angivna källorna.

Praktisk information

Bussrundturen på torsdagen startar klockan 14.00 vid folkhögskolan och tar oss runt i Kiruna under en timme. Museichefen Curt Persson och byggnadsantikvarien Jennie Sjöholm, Norrbottens museum, berättar om Kirunas historia och bebyggelse. Därefter delar vi upp oss i sex grupper. I konferensmappen som ni får i Kiruna finns en lista över gruppindelningen. Grupp 1 och 2 ska arbeta med kvarteren Ortdrivaren och Ullspiran, grupp 3 och 4 med Stadshuset och grupp 5 och 6 med Bolagsområdet. Bussen släpper av grupp 1, 2, 5 och 6 vid Hjalmar Lundbohmshärden. Där serveras kaffe och Peter Stenberg, Föreningen Kirunas rötter, berättar kort om gården. Kvartret Ullspiran ligger intill gården. Grupp 3 och 4 släpps av vid stadshuset och serveras kaffe där.

Grupperna diskuterar och sammanfattar sina synpunkter på OH-blad. Eftersom gruppdiskussionerna delvis kommer att föras utomhus har vi berett möjlighet att vara i folkhögskolan dagen därpå, fredagen, från klockan 8.00 för att slutföra diskussionerna och sammanfatta inför presentationen.

Kiruna – om staden och dess kulturhistoriska värden

Mönstersamhälle

Kiruna stad kan sägas representera en av Sveriges viktigaste näringar (malmbrytningen) och ett av Sveriges ledande företag (LKAB) från 1800-talets slut och framåt. Att ett företag i så stor utsträckning som i Kiruna har varit del av att styra stadsplaneringen, arkitekturgestaltningen och den konstnärliga utsmyckningen är ett förhållande som gör staden unik i Sverige och ovanlig i ett internationellt perspektiv. Att tanken om ett mönstersamhälle prövades på denna plats långt upp i norr hörde samman med att Hjalmar Lundbohm var LKAB:s disponent mellan åren 1900–1920 och att han inspirerades av liberalismen. ”Förebilderna hämtades från bla mönstersamhällen i USA, Tyskland och England. Förutom att Lundbohm hade ett djupt personligt engagemang i samhällsbyggnadsfrågor ansåg han också att det är nödvändigt att bygga upp ett bra och för människorna attraktivt samhälle för att kunna rekrytera duglig arbetskraft till malmhanteringen. Kiruna har kallats för landets då största samhällsbyggnadsexperiment där ett av syftena var att skapa ett mera demokratiskt samhälle.” (Hedborg 1983).

Före stadens tillkomst

Fornlämningar visar att de första människorna kom till området där Kiruna nu ligger för mer än 6 000 år sedan. Den samiska och den finsktalande kulturen har levt här sida vid sida. Nybyggare och de allra första gruvarbetarna kom i början av 1600-talet, under den första gruvepoken. Den första ”svenska” inflyttningen skedde till Kiruna kommuns sydöstra del, nära Masugnsbyn, där den första järngruvan öppnades vid mitten av 1600-talet. Då visste man ännu inte om de stora rikedomarna i Kirunavaara, vid vars fot staden Kiruna sedan anlades. I mitten av 1880-talet började de första provborrningarna i Kirunavaara. Att järnvägen byggdes ut var grunden för den fortsatta malmbrytningen och stadens etablering. Till Kiruna kom järnvägen vid sekelskiftet och två år senare var banan redan framme i Narvik. Malmbanan invigdes 1903.

Kirunavaara med LKAB:s kontor sett från centrum. Stationen är den röda tegelbyggnaden till höger i bilden. Järnvägsområdet ligger mitt emellan stadens centrum och LKAB-området. Foto: Ingrid Schwanborg, 2008.

Det tidiga Kiruna

Kiruna räknar år 1900 som sitt födelseår då stadsplanen antogs. Befolkningen ökade snabbt och 1910 hade Kiruna 7 500 invånare.

Den ursprungliga staden kan indelas i tre områden: bolagsområdet, den s.k. stadsplanen samt järnvägsområdet. Efterkrigstiden har präglats av centrumomvandling och tillkomsten av nya bostadsområden. Från början byggde man enbart i trä. Den äldsta bebyggelsen finns i bolagsområdet. Här ligger bl.a. museet Hjalmar Lundbohmsgården, Bolagshotellet samt tjänstemannavillor och arbetarbostäder; kyrkan och ytterligare några offentliga byggnader tillkom senare. Stora delar av bolagsområdets bebyggelse är intakt och området har kvar sin ursprungliga karaktär. Järnvägsområdet är ett långsmalt bälte av bebyggelse som omfattar järnvägsstationen med spårområde och magasin, järnvägshotell och bostäder, tillkomna under de två första decennierna av stadsetableringen. På området finns bl.a. en rad enhetliga bostadshus, ritade av Folke Zettervall. Området med den samlade SJ-bebyggelsen är den största av sitt slag i Sverige och en tydlig markör för järnvägens betydelse för gruvnäringen och därmed samhället.

Den s.k. stadsplanen (Norrholm, Högalid och Österholm), där tomterna uppläts till enskilda, präglas av 1920-talets klassicistiska byggnadskonst, t.ex. Österholmskolan och Thuleområdets radhuslängor. Stadsplanen, ritades år 1899 av Per Olof Hallman med assistans av Gustav Wickman på uppdrag av disponenten Hjalmar Lundbohm. Inspirationen kom från Camillo Sitte som i sin tur inspirerats av medeltida städers oregelbundna gator och torg som en reaktion mot 1800-talets rutnätstänkande. Planen för Kiruna är den första terränganpassade stadsplanen med ett antiauktoritärt mönster i Sverige. Den präglas av ett uppbrutet gatunät med många mindre platsbildningar och utsiktspunkter mot det omgivande landskapet (Bedoire 1993). Delar av planen blev aldrig förverkligade, men det finns fortfarande tydliga spår av grundtankarna kvar. Senare förändringar har i hög grad skett med hänsyn till äldre strukturer, vilket innebär att intentionerna fortfarande kan upplevas.

Dagens Kiruna

Idag uppfattas Kiruna snarare som en enhetlig stad än som tre separata samhällen. Strukturerna, med gatunät, platsbildningar och bebyggelsemönster har dock behållits och stadens framväxt går att avläsa i miljöerna. Den nutida stadens avläsbara årsringar avspeglar ekonomiska upp- och nedgångar för gruvnäringen. Bostadsbebyggelsen visar olika epokers ideal och prioriteringar, men också välfärdssamhällets framväxt. Här syns resultatet av en av Sveriges största industriella satsningar och historien om ett av landets ledande företag. Kiruna är ett industrisamhälle, där samhällets framväxt och utveckling, sociala villkor och förutsättningar är tydligt avläsbara. Det storlagna industrilandskapet ger omedelbart en visuell upplevelse av den dominerande näringen. Sammantaget bildar dessa skiftande miljöer, uppbyggda under hela 1900-talet, ett samhälle som inte liknar något annat. Av central

Bostadshus inom SJ-området från de första decennierna av stadens historia. Foto: Ingrid Schwanborg, 2008.

betydelse är gruvan och gruvberget som industrianläggning och arbetsplats. Som flest var kirunaborna i mitten på 1970-talet då kommunen hade drygt 31 000 invånare. Efter ett par decennier av kraftig utflyttning har läget stabiliserats kring 23 000. Idag finns vid sidan av gruvnäringen och olika entreprenörer kopplade till denna även rennäringen, rymdsektorn, forskningen och turismen som näringar.

Konstnärer och arkitekter

Några av Sveriges främsta arkitekter har varit aktiva i Kiruna, t.ex. Gustav Wickman, Arthur von Schmalensee, Hakon Ahlberg och Ralph Erskine. Även en rik skatt av utsmyckningar utförda såväl av riksbekanta som lokala konstnärer är utmärkande för Kiruna.

Kiruna – kulturmiljö av riksintresse

Hela Kiruna är utpekad som riksintressant kulturmiljö enligt Miljöbalken. Motiveringen är att det är en stadsmiljö och ett industrilandskap som visar ett unikt samhällsbygge vid 1900-talets början, där tidens stadsbyggnadsideal förverkligades. Kiruna grundades på landets då största industriella satsning och utvecklades till stad i formell mening och tillika ett centrum för norra Norrlands inland.

Uttryck för riksintresset är: Gruvberget och olika industriella anläggningar, som visar grunden för samhällets existens, samt järnvägsmiljön, som berättar om en nödvändig förutsättning för dess utveckling. Den för P.O. Hallman typiska terränganpassade stadsplanen, med gatunät, tomtstrukturer och öppna platser, samt delområden av olika karaktär, för olika funktioner och befolkningsgrupper, vilket avspeglas både i planmönster och bebyggelse. Byggnader från samhällets uppbyggnadsskede och från senare delar av 1900-talet, till exempel de s.k. Bläckhornen för en arbetarbefolkning, tjänstemannabostäder och Hjalmar Lundbohmsgården. Offentliga bygg-

Kiruna kyrka. Foto: Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet 2006.

nader som kyrkan, den gamla brandstationen och stadshuset från år 1963 (1964 utvalt till Sveriges vackraste offentliga byggnad). Till efterkrigstidens byggnader hör också bostadsbebyggelse av Ralph Erskine. Stadens silhuett och gruvberget med sin karaktäristiska profil, samt utblickar mot det omgivande landskapet.

”Gamla brandstationen, bläckhornen, Hjalmar Lundbohmsgården, kyrkan [vill jag ska bevaras]. Dom är en del av Kirunas historia och de flesta byggnaderna är vackra. Det var synd att centralskolan revs och ersattes av en betongklump till byggnad. I framtiden borde man tänka på det, och bevara våra vackra byggnader.” Kvinna 18 år.

”Höghuset vart jag bor och bott alla år hittills [vill jag ska bevaras]. För att jag tycker det är fint och lockar fram gamla minnen.” Man 18 år.

(Ur Vad är Kiruna värt? En kulturvärderingsanalys. Jennie Sjöholm. Norrbottens museum 2008.)

Inför stadsomvandlingen

I den fördjupade översiktsplanen över Kiruna centralort (2006) diskuteras de överlagrande riksintressena för Kiruna i relation till dagens situation. När det gäller intresset för kulturmiljövården och mineralintresset bedöms att det senare ska ges företräde. Även Länsstyrelsen gör denna bedömning. Såväl kommun och Länsstyrelse menar dock att kulturvärdena i möjligaste mån ska tillvaratas och värnas. Kiruna har en Bevarandeplan från år 1984. En ny bevarandeplan ska nu upprättas. Den nya bevarandeplanen ska, förutom att peka på enskilda värdefulla byggnader och miljöer, spegla Kirunas utvecklingsfaser, prioritera objekt och komma med förslag till åtgärder för de objekt som berörs av de kommande förändringarna.

De fyra huvudalternativen för den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse som berörs och som kommer att diskuteras i den nya bevarandeplanen är följande:

1. Rivning med föregående grundlig dokumentation.
2. Flyttning av enstaka byggnader till ny miljö.
3. Flyttning av hela kvarter eller större områden till en ny miljö med liknande förhållanden som den befintliga.
4. Bygga vidare på befintliga typiska karaktärsdrag, d.v.s. skapande av nya miljöer med nya byggnader som har karaktär av det befintliga.

Källa: Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006, s. 153–154).

Studiemiljö 1: Två bostadsområden – kvarteren Ortdrivaren och Ullspiran

Båda miljöerna har tillkommit under Kirunas starka expansionstid på 1950–1960-talen. De är däremot olika till sin karaktär. En jämförelse är därför intressant kring kulturhistoriska värden, konsekvensanalyser och behovet av dokumentation av områdena.

Kvarteret Ortdrivaren

Historia och beskrivning

Den ekonomiska högkonjunkturen efter andra världskriget har lämnat tydliga spår i Kiruna. LKAB expanderade kraftigt och befolkningen ökade. Det uppstod bostadsbrist och nya stadsdelar växte fram. Den allmänna rivningsvågen eller ”saneringen” drabbade även Kiruna och stora delar av centrumbebyggelsen revs. Arkitekten Ralph Erskine lade 1952 fram ett förslag till radikal centrumomvandling i en tid då Kiruna växte med 500 personer per år och malmen beräknades räcka 100 år till. Erskine yttrade bland annat: ”När vi har detta monumentala landskap, så betraktar jag – med en tillspetsad överdrift – Kirunas nuvarande bebyggelse som en nedsmutsning. Förslaget är ett försök att bryta häremot.” (Brunnström 1993:141). Förslaget innebar en total omdaning av Kiruna stad och omfattade 12 kvarter med mycket storskalig bebyggelse – en helt ny stad med flera riktigt höga punkthus, murliknande huslängor, och ett stort shoppingcenter. Formspråket var varierat och skulpturalt. Idéer fanns i dåtidens Kiruna att på nytt försöka uttrycka sin tids perfekta stad. Det fanns även stark kritik mot förslagets storslagenhet och planerna genomfördes inte.

År 1957 presenterade Ralph Erskine förslaget till kvarteret Ortdrivaren i sydväst som berör ett betydligt mindre område. Byggnaderna uppfördes åren 1959–1965. Mitt i centrum vid torget revs ett småskaligt bostadskvarter från sekelskiftet, med bl.a. två kyrkobyggnader, för att ge plats åt de nya bostadshusen. Ortdrivaren består av två bruna punkthus och tre gula låga längor. Husen har i folkmun döpts till Snusdosan, Spottkoppen, Mullbänken och Berlinmuren. Till området fogades en kyrka som kallas Herrens pris.

Kvarteret Ortdrivaren från Hjalmar Lundbohmsvägen.
Foto: Ingrid Schwanborg, 2008.

Kvarteret Ortdrivaren sett från torget.
Foto: Ingrid Schwanborg, 2008.

Husens utformning med rundade hörn och oregelbunden takform har delvis bestämts av klimatet, vind och snö, något som är kännetecknande för Erskines produktion. Fasaderna består av målade lättbetongplank. Balkongerna är utformade som gruvhisskorgar. Exteriört är husen idag i stort sett oförändrade (Brunnström 1993).

Exempel på kulturhistoriska värden

- Husgruppen utgör ett centralt inslag i stadsbilden genom sin monumentala och väl sammanhållna gestaltning och placeringen vid huvudgatan och torget.
- De båda punkthusen syns på långt håll och utgör tillsammans med kyrkan och stadshustornet en karakteristisk del av Kirunas stadsmässiga silhuett.
- Genom sin originella utformning, starka färgsättning och balkonger som ser ut som gruvhissar har husgruppen uppfattats som en starkt identitetsskapande ortssymbol för Kiruna. Gestaltningmässigt har byggnaderna också anpassats till klimatmässiga och topografiska förutsättningar.
- Området har omnämnts som ett av de tydligaste exemplen på ”nybrutalistisk” arkitektur – uttryck för det är betongbehandlingen, den integrerade urbana strukturen och den skulpturala kraften (Brunnström 1993).
- Byggnaderna har ritats av en av 1900-talets mest betydelsefulla arkitekter i Sverige, även internationellt, och utgör ett viktigt inslag bland Ralph Erskines uppförda verk. Bebyggelsen har utformats med en medveten konstnärlig samkomposition av huskropparna gestaltningmässigt. Det finns även en medveten rumslig organisation mellan de olika funktionerna som ryms i byggnaderna.
- Kvarteret kan kopplas till de storslagna visioner och den ekonomiska framtidstro som fanns i 1950- och 1960-talens Sverige och som resulterade i en omfattande rivningsvåg, citysaneringar och centrumomvandlingar.
- Minnen och berättelser, ”vardagliga” kvaliteter som hör samman med det liv som levts på platsen.

Inför stadsomvandlingen

I Kiruna kommuns fördjupade översiktsplan från 2006 har kvarteret Ort-drivaren föreslagits få ett utpekad kulturhistoriskt värde. Området omnämns även i riksintressebeskrivningen. Kvarteret ligger inom riskområdet och hotas enligt nuvarande prognos om 20–30 år.

Kirunaborna om Ortdrivaren

I Kiruna kommuns enkät till medborgarna om sin stad ansåg 5 % av de svarande att Ortdrivaren har tydlig Kirunaprägel och 3,7 % att området är viktigt för Kirunas identitet, 5,6 % ansåg att det är Kirunas fulaste plats, 0 % att det är den vackraste.

”Kyrkan är vacker men stadshuset är ändå det intressantaste och ’bästa’ byggnaden. Där brukar man ju ha olika utställningar och olika kulturella dagar o.s.v. Snusdosan och spottkoppen är speciella för Kiruna även om de inte är så vackra.” Kvinna 19 år.

(Ur *Vad är Kiruna värt?* En kulturvärderingsanalys. Jennie Sjöholm. Norrbottens museum 2008.)

Kvarteret Ullspiran

Historia och beskrivning

Bebyggelsen i kvarteret Ullspiran utgörs av ett bostadsområde från tidigt 1960-tal med trevåningshus i rött tegel placerade kring gårdar. Området är planerat för barnfamiljer med lekplatser och gräsmattor. Utanför gårdarna ligger låga garagelängor. Kvarteret ligger inom Bolagsområdet, nära Hjalmar Lundbomgården, och ägs av Fastighets AB Malmfälten (FAB) som är LKAB:s bostadsbolag. Området tillkom under ett expansivt skede i Kirunas historia då det rådde högkonjunktur och bostadsbrist.

Exempel på kulturhistoriska värden

- I Ullspiran finns ett återhållet formspråk och en omsorg om såväl skala, detaljer, material och färgsättning. Byggnaderna är tidstypiska skivlammellhus och utgör ett väl genomfört exempel på den typ av lågmäld 1960-talsarkitektur och stadsplanering som det finns inslag av i många svenska städer.

Kvarteret Ullspiran. Foto: Jennie Sjöholm, Norrbottens museum.

- Ullspiran byggdes under den starka expansionen av Kiruna då många nya bostäder behövdes. Det utgör därmed ett väsentligt tidsskikt i Kirunas samlade bebyggelse.
- Kvarteret är ett exempel på LKAB:s dåtida bostadsbyggande och utgör en del bolagsområdet. Området ansluter genom sin skala och rumslighet på ett sätt som inte konkurrerar med den äldre bebyggelsen. Likväl kontrasterar det genom det arkitektoniska formspråket.
- Kvarteret visar på sin tids idéer om boendemiljö. Gårdsmiljöerna mellan husen är väl disponerade för de boendes sociala liv med förråds- och lekmöjligheter. Det finns tydliga stråk för hur man kan röra sig i och genom området.
- Minnen och berättelser, ”vardagliga” kvaliteter som hör samman med det liv som levts på platsen.

Inför stadsomvandlingen

Text ur *Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort. Utställningshandling 2006*:

”Kv. Ullspiran kommer att påverkas relativt snart av sprickbildningarna. Det är inte aktuellt att flytta husen i Kv. Ullspiran. De kommer m.a.o. att rivas.” Enligt de sista prognoserna kommer Ullspiran att behöva utrymmas redan 2009.

Kirunaborna om Ullspiran

Enligt enkäten till Kirunaborna fick området låga poäng för trivsamhet. Byggnaderna fick även relativt sett låga poäng för skönhetsvärden, samt lite högre poäng för om området stämmer överens med bilden av Kiruna.

”Kyrkan, stadshuset, Ullspiran (vill jag ska bevaras). Därför att de har ett värde för kirunaborna. Det kännetecknar Kiruna.” Man 19 år.

(Ur *Vad är Kiruna värt?* En kulturvärderingsanalys. Jennie Sjöholm. Norrbottens museum 2008.)

Frågor att diskutera

- a) Diskutera de exempel på kulturhistoriska värden som skisserats ovan för kvarteren Ortdrivaren och Ullspiran. Finns det fler kulturhistoriska värden som är viktiga att lyfta fram?
- b) Nämn några viktiga krav som kan/bör ställas på dokumentation av de båda kvarteren om det skulle bli aktuellt med vid rivning respektive flyttning. Hur bör dokumentationen utföras med hänsyn till de specifika kulturhistoriska värdena för vart och ett dem?
- c) Hur skulle en flyttning av hela eller delar av kvarteret Ortdrivaren respektive Ullspiran påverka de kulturhistoriska värdena? Vilka värden förloras, vilka ”flyttar med” och vilka tillkommer? Utgå från både det enskilda objektet, närmiljön och diskutera om möjligt konsekvenser för Kiruna som helhet.

Om ni hinner:

- d) Hur kan en flyttning av hela eller delar av områdena bidra till en hållbar utveckling av de nya stadsdelar som planeras? Nämn några viktiga förutsättningar som bör finnas på den plats som byggnaden/erna flyttas till för att i möjligaste mån tillvarata viktiga kulturhistoriska värden.
- e) Finns det andra lösningar som bättre skulle ta tillvara de kulturhistoriska värdena än de som vi har diskuterat nu? Hur i så fall?

Studiemiljö 2: Kiruna stadshus

Stadshuset i Kiruna är byggnadsminne enligt Länsstyrelsens beslut 2001-11-30. I underlaget inför byggnadsminnesförklaringen finns en fyllig historik och beskrivning, en bedömning av de kulturhistoriska värdena samt förslag till skyddsföreskrifter, enligt Länsstyrelsens uppdrag utförd av Norrbottens museum 2001-02-22. Den kulturhistoriska värderingen återges här i koncentrerad form efter Länsstyrelsens beslut om byggnadsminnesförklaring, tillsammans med skyddsföreskrifter.

Historia och beskrivning

Utdrag ur utredning av Norrbottens museum

Kirunas historia är länkad till LKAB:s historia vilken går i takt med landets industriella historia. På 1950-talet växte och utvecklades den nya staden och därmed dess förvaltning men fortfarande satt man i provisoriska lokaler. Redan för municipalsamhället hade man planerat att bygga en administrationsbyggnad och Gustav Wickman, som ritat både kyrkan och en stor mängd andra byggnader i staden, lämnade in två olika förslag under 1910-talet men inget blev utfört. Kirunas stadsarkitekt under 1930- och 1940-talen gjorde också två olika förslag som blev liggande.

År 1956 lades en ny generalplan fram med krav på centrumsanering och året efter utlystes en tävling om ett nytt stadshus. Fem arkitekter inbjöds att delta och programmet för tävlingen författades av arkitekten Jan Thurfjäll. Det nya stadshuset skulle rymma alla kommunens behov, även polis och domsaga. Tomten var bestämd; invid centrum med Kirunavaara som fond och det öppna fjällskapet synligt där bakom. I tävlingsprogrammet ingick att hänsyn skulle tas till befintlig vegetation på området och att plats för skulpturer och annan bildkonst skulle redovisas.

År 1958 avgjordes tävlingen och förstapriset delades mellan Alvar Aalto med förslaget "Aurora Borealis" och Artur von Schmalensee med förslaget "Igloo". Man valde att utföra det senare p.g.a. dess "praktiska och konstnärliga förtjänster och dess trevnadsvärde".

I maj år 1959 påbörjades byggandet och den 17 februari 1961 hölls taklagsfest. Den officiella invigningen dröjde dock till april 1963 då klocktornet var färdigt. Året efter tilldelades byggnaden Svenska Arkitektföreningens Kasper Salin-pris på grund av dess arkitektoniskt och hantverksmässigt höga kvalitet.

Kiruna stadshus är en tung, monumental byggnad, placerad som en solitär med huvudentrén mot en central gata och med fri rymd på alla sidor. Som fond, från gatan sett, höjer sig det svarta berget, Kirunavaara, stadens källa.

Byggnadskroppen, i tre plan med suterrängvåning och källare på kvadratisk plan, har en enkel, sluten form med släta fasader. Det till synes platta, aningen inåtlutande, taket kröns av en lanternin och i byggnadens sydöstra del rester sig ett högt, rakt, genombrutet torn i gjutjärn.

Fasaderna är klädda med handslaget, brunrött, holländskt tegel och taket, som ursprungligen var täckt med koppar, fick redan i slutet av 1960-talet

Stadshuset i Kiruna. Foto: Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet 2006.

Stadshuset i Kiruna. Foto: Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet 2006.

detta utbytt mot papp, kantat med kopparplåt. Takfoten runt hela huset och även den runt lanterninen, är båda klädda med kantfasad, oljetränkt spån. De stående, rektangulära fönstren med brunmålade snickerier är placerade så tätt att de ger effekt av horisontella bårder i den släta muren. Huvudfasaden mot öster, mot Hjalmar Lundbohm-gatan, har tre våningar med samma fönsterform i alla plan. Den något asymmetriska entrén har en bred, tresidig trappa och över den ett svagt skålformat regntak med samma planformat. De två svartmålade entréportarna i fur har draghantag och masurbjörk och renhorn, föreställande bottnarna på den samiska nåjdens trumma, utformade av den kände slöjdaren Esaias Poggats.

Klocktornet är en viktig del av den arkitektoniska utformningen men är samtidigt att betrakta som en skulptur, ett självständigt konstverk. Tornet har sitt fundament i källaren och går genom husets alla våningsplan med en invändig spiraltrapp. Ovan tak reser det sig i sex sektioner med klockspelet överst och under dessa figurer i järn och brons; en gruvarbetare blickande mot Kirunavaara, en same mot Torneträsk, en örn mot Kebnekajse. Idén att göra ett genombrutet klocktorn av gjutjärn var arkitektens och det var också han som uppdragit utformningen åt skulptören, konstprofessorn Bror Marklund.

Byggnadens inre kontrasterar dramatiskt mot dess slutna yttre. Den största delen av byggnadsvolymen upptas av en hall eller en ljusgård, öppen genom tre våningar och belyst från lanterninen vars tak av obehandlat trä ser ut att lyfta sig över huset. Golvet i hallens mitt är lagt i cementmosaik i grått och vitt och i omgångarna ligger kalksten inramat av cementmosaik. Väggarna, indelade i fält av de bärande betongpelarna, är klädda med samma tegel som fasaderna men här är det lagt i mönster av stående och liggande löp. Mitt emot entrén mynnar en trappa från fullmäktigesalen vid hallens norra sida. Trappan, med steg i Kristallbetong, avslutas som en estrad och trappräcket övergår i skranket till en talarstol i estradens ena hörn. Hallen fungerar som ett inomhustorg och den stora öppna golvytan störs inte av någon annan fast inredning än fyra blomsterlådor, utförda i samma material som golvet.

På första våningen ligger fullmäktigesalen och kommunstyrelsens sessionssal och emellan dessa ett litet bibliotek. Fullmäktigesalen går ut över omgången och har två stora öppningsbara franska fönster mot hallen. Mellan dessa står podiet med uppfällbar talarstol och över podiet hänger Sixten Lundbohms stora målning "Panorama över Kiirunavaara" som också ingår i den ursprungliga inredningen. Möblerna är ritade av Folke Sundberg och tillverkade av Oregon Pine. Ursprunglig takarmatur finns kvar och framför fönstren mot norr hänger gardiner som är designade av Barbro Nilsson och vävda i Märta Måås-Fjätterströms ateljé. Dessa gardiner hängde ursprungligen även framför fönstren mot hallen, men då en del har fallit sönder har man flyttat över de hela gardinerna till ytterfönstren. Ett skåp, det s.k. Kirunaskåpet, tillverkat av elever på Kiruna Praktiska Ungdomsskola efter idé av Allan Wallberg har också sin plats här.

Exempel på kulturhistoriska värden

Ur Länsstyrelsens beslut om byggnadsminnesförklaring

”Kiruna stadshus, ritat av Artur Schmalensee, är ett enastående exempel på 1960-talets offentliga byggande. Det har en unik geografisk placering, ett tidstypiskt uttryck med enkla former och storskalighet och en väl avvägd asymmetri både exteriört och interiört. Tydliga kvalitéer är gedigen hantverksskicklighet och användandet av traditionella naturmaterial tillsammans med obehandlad betong. Väl integrerade verk av andra, i många fall lokala, konstnärer bidrar till att göra byggnaden till en helgjuten skapelse. Kiruna stadshus har därmed ett mycket högt arkitekturhistoriskt, arkitektoniskt och konstnärligt värde.

Kiruna stadshus byggdes vid en tid som präglades av framtidstro och självtillit. Huset blev ett påkostat bygge i en blomstrande stad, i ett blomstrande land och kan därför ses som en exponent för Sveriges högkonjunktur. Stadshuset har sedan tillkomsten fungerat som en nyckelbyggnad för Kirunas invånare. Arkitektens intention var att genom den fysiska strukturen uppmuntra ett demokratiskt förhållningssätt mellan tjänstemän och allmänhet. Byggnaden omtalas ofta som ”Kirunas vardagsrum” och på det stora inomhustorget har många viktiga sammankomster, inte minst stormötena under gruvstrejken 1969, ägt rum. Byggnadens tillkomst och viktiga funktion av mötesplats ger den ett mycket högt samhälls- och socialhistoriskt värde.”

Motiv till Kasper Salin-priset 1964

Byggnaden ger ett klart uttryck för en idé – samhällets samlingspunkt – ej endast en arbetsplats för stadens tjänstemän. Den stora hallen är ett självklart centrum för Kirunaborna i olika sammanhang, förningssammanträden, utställningar och fester och har blivit en naturlig mötesplats. Framför allt interiören har en arkitektur som är mångtydig och ger en rikedom i den personliga upplevelsen.

Inför stadsomvandlingen

Stadshuset är en av de byggnader som berörs förhållandevis tidigt i stadsomvandlingen. Enligt de sista prognoserna redan år 2013–2014. Med hänsyn till att stadshuset är en så tydlig symbol för Kiruna, samt byggnadens höga arkitektoniska och hantverksmässiga kvaliteter, har flyttning diskuterats. En flyttning har kostnadsberäknats till ca 40–50 miljoner kronor. En närmare utredning är nu på gång. För att flytta huset i ett stycke behövs en 50 meter bred väg. Det finns även diskussioner om att bygga ett nytt betongfundament och fylla det med inventarier från stadshuset. Ett ytterligare annat förslag som framförts är att istället uppföra Alvar Aaltos förslag till stadshus, ”Aurora Borealis”.

Kirunaborna om stadshuset

Redovisningen av *kommunens enkätundersökning ”Vilken är din bild av Kiruna?”* visar att stadshuset är högt skattat av medborgarna då det gäller byggnader som är viktiga för Kirunas identitet (andra plats, med 12,8 %

av svaren), när det gäller byggnader som man tar hitresta gäster till (fjärde plats, med 8,7 % av svaren), något i Kirunas stadsmiljö som man hoppas aldrig förändras eller skulle sakna om det försvann (andra plats, med 6 % av svaren). På frågan om Kirunas vackraste byggnad eller plats kom stadshuset, efter kyrkan, på andra plats med 7,2 % av svaren.

”Statshuset och kyrkan har funnits hela mitt liv och de har blivit något som representerar staden.” Man 20 år.

”Lombia, kyrkan, stadshuset, LKAB [vill jag ska bevaras]. Lombardia= måste ju ha någonstans att spela fotboll/hockey. Kyrkan och stadshuset = Unika byggnader. LKAB = framtida arbetsplatsen.” Kvinna 19 år.

(Ur *Vad är Kiruna värt?* En kulturvärderingsanalys. Jennie Sjöholm. Norrbottens museum 2008.)

Frågor att diskutera

- a) Diskutera de exempel på kulturhistoriska värden som anges ovan för stadshuset. Finns det fler kulturhistoriska värden som är viktiga att lyfta fram?
- b) Hur skulle en flyttning påverka de kulturhistoriska värdena? Vilka värden förloras, vilka ”flyttar med” och vilka tillkommer? Utgå från både det enskilda objektet, närmiljön och diskutera om möjligt konsekvenser för Kiruna som helhet.
- c) Hur kan en flyttning bidra till en hållbar utveckling av de nya stadsdelar som planeras? Nämn några viktiga förutsättningar som bör finnas på den plats som byggnaden flyttas till för att i möjligaste mån tillvarata viktiga kulturhistoriska värden.

Om ni hinner:

- d) Nämn några viktiga krav som kan/bör ställas på dokumentation vid rivning respektive flyttning. Hur bör dokumentationen utföras med hänsyn till de specifika kulturhistoriska värdena för stadshuset?
- e) Finns det andra lösningar som bättre skulle tillvara de kulturhistoriska värdena än de som vi har diskuterat nu? Hur i så fall?

Studiemiljö 3: Bolagsområdet med Hjalmar Lundbohmsgården och "Bläckhornen"

Bolagsområdet har en sammanhållen historia och andra utgångspunkter än övriga stadsdelar genom att det ägs av LKAB och från början har planerats av bolagets arkitekt Gustav Wickman. Diskussionen kan kretsa kring hur helhetens respektive delarnas olika kulturhistoriska värden påverkas på olika sätt av förändringsåtgärder samt hur en ny plats kan ta emot delar av en "gammal", sammanhållen miljö.

Historia och beskrivning

Bolagsområdet är en av de tre stadsdelar som anlades i uppbyggnadsskedet. De övriga är den s.k. stadsplanen, ritad av P.O. Hallman med assistans av Gustav Wickman och stationsområdet, som utformades av Folke Zettervall, som under denna tid var chefsarkitekt för Kungliga Järnvägsstyrelsens arkitektkontor.

Bolagsområdet, som fortfarande ägs av LKAB, planlades av Gustav Wickman, som var LKAB:s bolagsarkitekt. Runt disponentbostaden (Hjalmar Lundbohmsgården) utvecklades under de närmaste åren LKAB:s representativa och administrativa kärna med kontor och bolagshotell. Wickman ritade även en stor del av bebyggelsen som uppfördes här för såväl arbetare som tjänstemän.

Bolagsområdet har tre kärnområden som beskrivs i Bevarandeplanen som antogs av kommunfullmäktige i Kiruna år 1984: Bolagsområdet, Bolagsområdet Sibirien och Björkbacken. Björkbacken är representativt för tjänstemännens bostadsmiljö i början av seklet och ger, tillsammans med arbetarnas bostadsområden en bild av de sociala villkoren för olika grupper i äldre tider. Intill området ligger kyrkan, prästgården, brandstationen m.fl. institutionsbyggnader.

I området som kallas Sibirien byggdes ett helt nytt bostadsområde för arbetare med början år 1904. Här uppförde LKAB olika varianter av s.k. bläckhorn, men även andra typer av arbetarbostäder samt förmansbostäder.

Stora delar av bolagsområdets ursprungliga struktur och bebyggelse är bevarad, och området har kvar sin ursprungliga karaktär. Inom området finns Kirunas äldsta bevarade bostadsområde, bl.a. "Bläckhornen". Men det finns även inslag av senare bebyggelse, bl.a. bostadshuset för ungarlar, "Jerusalem" från år 1927, nu byggnadsminne, och 1950-talshus. Området visar därför på flera skeden i Kirunas utveckling och olika tiders bostadsideal.

Hjalmar Lundbohmsgården

Sedan år 2001 byggnadsminne, som omfattar den inhägnade tomten med huvudbyggnad, pörte och matkällare.

Hjalmar Lundbohms betydelse för Kirunas historia är stor – inte minst spelade han en avgörande roll för stadens gestaltning. Han var LKAB:s förste disponent och räknas även som Kirunas grundare. Hans hem i Kiruna, där han bodde i drygt 20 år, utgjordes ursprungligen av en parstuga uppförd år 1895. Den byggdes sedan till i flera omgångar för att uppfylla kraven på en representativ disponentbostad. Den är inte alls lik mer storslagna disponentvillor på andra platser i landet. Den är en viktig symbolbyggnad eftersom Hjalmar Lundbohm anses som grundare av Kiruna stad.

*Hjalmar Lundbohmsgården.
Foto: Jan Eve Olsson,
Riksantikvarieämbetet 1998.*

Hjalmar Lundbom värdesatte konst och arkitektur, vilket kom att präglade både Kiruna och disponentbostaden. Den är byggd i nationalromantisk stil med inspiration från många av de konstnärshem som tillkom kring förra sekelskiftet.

Gården anlades i skogen ovanför Luossajärvis sydöstra strand. Den fortsatta bebyggelsen i Kiruna kom att koncentreras till detta område. Runt Hjalmar Lundbohmsgården utvecklades under de närmaste åren LKAB:s representativa och administrativa kärna. Bolagskontoret är numera rivet, men ännu finns B1, (ett pörte som flyttades från Jukkasjärvi år 1890), en större ingenjörsvilla och Bolagshotellet kvar. Anläggningen ägs av Kiruna kommun och är idag museum, disponeras av föreningen Kirunas Rötter och är delvis ett museum. Hjalmar Lundbohms arbetsrum är bevarat med inredning och möbler.

”Bläckhornen”

En för Kiruna karakteristisk typ av arbetarbostad, kallad ”Bläckhorn”, uppfördes i flera varianter i ett stort antal under det första decenniet på 1900-talet. Det var sexrumshus med flera entréer, senare ombyggda till lägenheter. Namnet ”bläckhorn” kommer av formen på taken. På de röda, gröna eller gula husen lades brutna tälttak av plåt med utsvängda nedre takfall. Också taken har olika kulörer. Husen uppvisar en rik variation i detaljer och färgsättning. Byggnaderna ritades av Gustav Wickman och uppfördes glest i stora trädgårdar. Enligt bevarandeplanen byggdes 58 sådana. I samma område byggdes flera andra typer av arbetarbostäder med ända upp till 16 rum. Sammanlagt byggdes här över 100 hus med arbetarbostäder från år 1899 till 1914, varav många står kvar. Bostadsområdet är unikt i Sverige.

Exempel på kulturhistoriska värden

Bolagsområdet, helheten

- Bolagsområdet är ett för Sverige ovanligt bebyggelseområdebebyggelseområde genom att det är sammanhållet av en gemensam historia och har haft samma ägare genom tiderna, LKAB, ett av Sveriges ledande företag under 1900-talet. Området visar därmed på LKAB:s och gruvnäringens betydelse för och inflytande på Kiruna.

*”Bläckhornen”.
Foto: Bengt A. Lundberg,
Riksantikvarieämbetet 2006.*

- Området har från början planerats av LKAB:s arkitekt Gustav Wickman och rymmer såväl LKAB:s ursprungliga administrationsbyggnader, disponentbostaden som tjänstemanna- och arbetarbostäder, kyrka, brandstation m.m. Stora delar av bolagsområdets ursprungliga struktur och bebyggelse är bevarad, och området har mycket kvar av sin ursprungliga karaktär. Det illustrerar därmed, vid sidan av stadsplanen och järnvägsområdet, en del av Kirunas äldsta historia.
- Mångfalden av byggnader med olika funktioner visar bl.a. på hur gruvnäringen i Kiruna har administrerats och hur olika kategorier av anställda, från disponenten till arbetare, har bott och levt under 1900-talet.
- Genom att området inrymmer byggnader och miljöer från olika tider illustrerar det flera skeden i Kirunas stadsutveckling samt olika tiders boendemiljöer.
- Inom området finns två byggnadsminnen, Hjalmar Lundbohmsgården och hyresfastigheten Jerusalem, samt många andra för Sverige kulturhistoriskt intressanta byggnader och miljöer, som de s.k. ”bläckhornen”.

Hjalmar Lundbohmsgården

- Hjalmar Lundbohmsgården utgör genom sin historiska funktion en central och betydelsefull del av Kiruna och bolagsområdet.
- Byggnaden i sin trädgård bildar tillsammans med omgivande byggnader, som Bolagshotellet, en kulturhistorisk helhet som vittnar om LKAB:s tidiga verksamhet.
- Ur Länsstyrelsens beslut om byggnadsminnesförklaring enligt beslut 2001-11-30:

”Hjalmar Lundbohmsgården har ett högt byggnadshistoriskt värde som en av Kirunas första byggnader och därmed en del av Kirunas äldsta byggnads- och arkitekturhistoria. Byggnaden har höga konstnärliga och arkitekturhistoriska värden. Den är präglad av sekelskiftets allmogromantik med det bruntjärade timret och den rustika interiören med synliga bjälkar. Lundbohmsgården fungerar som en representant för tidens arkitekturstil, nationalromantiken, och är en påminnelse om det intresse för äldre traditioner som fanns i landet runt sekelskiftet.

På ett nationellt plan är Hjalmar Lundbohmsgården representativ för dåtidens konstnärshem. Byggnaderna på Zorngården och Carl Larssonsgården i Dalarna hade ett liknande ideal som utgick från en befintlig anspråkslös stuga byggd i lokal byggnadstradition. Liknande byggnader, därav flera byggnadsminnen, finns i övriga landet. Hjalmar Lundbohmsgården är en norrländsk representant för detta byggnadsideal som nådde så långt norrut i och med gruvindustrins etablering.

Hjalmar Lundbohmsgårdens främsta kulturhistoriska värde ligger annars i dess personhistoriska värde som utgörs av Hjalmar Lundbohm och hans betydelse för samhällets tillkomst. Lundbohm (1855–1926), som är gårdens upphovsman, spelade en avgörande roll för uppförandet av Kiruna, både konstnärligt och arkitektoniskt. Han levde och verkade på gården från slutet av 1800-talet till 1920 då han lämnade Kiruna. Lundbohm är en av Kirunas historias huvudpersoner vilket ger gården ett sällsynt högt personhistoriskt värde.

Länsstyrelsen anser att Hjalmar Lundbohmsgården genom sin utformning och kulturhistoriska bakgrund är att anse som synnerligen märklig”.

”Bläckhornen”

- Byggnaderna, som är typritade flerbostadshus för arbetare, är ovanliga i Sverige men karakteristiska för Kiruna. De utgör därmed särmärken för staden.
- Bläckhornen är exempel på de höga ambitioner LKAB hade ifråga om att skapa boendemiljöer för sina arbetare under tidigt 1900-tal. Byggnaderna är arkitekturtridade (Wickman). Det finns en omsorg om husens form och inre rumsliga organisation och om material, detaljer och färgsättning. Husen står, glest placerade med stora trädgårdar och utgör en tydlig områdesstruktur.
- Byggnaderna utgör en viktig del av bolagsområdet. Som välbevarade bostäder kan de hjälpa dagens människor att tolka och förstå Kirunas äldsta historia och den tidens boende och livsvillkor.
- Minnen och berättelser, ”vardagliga” kvaliteter som hör samman med det liv som levts på platsen.

”Kyrkan tycker jag är värd att bevaras, då fortsätter turismen att komma hit, åtminstone japanerna. Stadshuset kan tas bort, men klockan kan sparas. Bläckhornen är också värda att bevara. De är speciella och också rätt gamla. De har en karaktäristisk form och är också något som är typiskt här i Kiruna och finns inte någon annan stans. Annars kan ju vissa radhus t.ex. vara i vilken stad som helst.”
Kvinna 19 år.

”För mig spelar det absolut ingen roll [vad som bevaras]. Jag tror att alla byggnader hade behövt rivas just för att med åren tillkommer nya sorters ventilationer och andra material som är bättre än det tidigare. Hj. Lundbohmsgården tycker jag ska bevaras. Man kan inte riva museum, det hade varit som att radera minnen eller historier. Och nej... Det går helt enkelt inte.” Kvinna 22 år.

(Ur *Vad är Kiruna värt?* En kulturvärderingsanalys. Jennie Sjöholm. Norrbottens museum 2008.)

Inför stadsomvandlingen

Kommunen arbetar för närvarande med en strategisk kulturmiljöanalys för bebyggelsen som ska ersätta Bevarandeplanen från 1984. Den nya analysen relateras till problematiken med samhällsomvandlingen. År 2005 skyddades kulturhistoriskt värdefull bebyggelse på Bolagsområdet, bl.a. Bläckhornen enligt § 3:12 plan och bygglagen (PBL).

”Att bygga ett helt nytt Bläckhornen eller ett likande bostadshus beräknas idag kosta ca 3 miljoner kronor. Sett ur enbart ekonomisk synvinkel är det alltså mycket lönsamt att flytta dessa byggnader. De kulturhistoriska och arkitektoniska värden som går förlorade om sådana byggnader rivs är omöjligt att värdera i ekonomiska termer.”

Källa: *Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort* (2006, s. 153–154).

Frågor att diskutera

- a) Diskutera de exempel på kulturhistoriska värden som anges för bolagsområdet som helhet, för Hjalmar Lundbohmsgården och Bläckhornen. Finns det fler kulturhistoriska värden som är viktiga att lyfta fram?
- b) Hur skulle en flyttning av Hjalmar Lundbohmsgården påverka de kulturhistoriska värdena? Vilka värden förloras, vilka ”flyttar med” och vilka tillkommer? Utgå från både det enskilda objektet, närmiljön och diskutera om möjligt konsekvenser för Kiruna som helhet.
- c) Hur skulle en flyttning av ett antal Bläckhorn påverka de kulturhistoriska värdena? Välj ett antal som ni utgår ifrån. Vilka värden förloras, vilka ”flyttar med” och vilka tillkommer? Utgå från både det enskilda objektet, närmiljön och diskutera om möjligt konsekvenser för Kiruna som helhet.
- d) Hur skulle en flyttning av Hjalmar Lundbohmsgården respektive ett antal Bläckhorn kunna bidra till en hållbar utveckling av Kiruna och en ny plats i staden? Nämn några viktiga förutsättningar som bör finnas på den plats som byggnaderna flyttas till för att i möjligaste mån tillvarata viktiga kulturhistoriska värden.

Om ni hinner:

- e) Nämn några viktiga krav som kan/bör ställas på dokumentation vid rivning respektive flyttning/återskapande. Hur bör dokumentationen utföras med hänsyn till de specifika kulturhistoriska värdena för vart och ett av objekten?
- f) Finns det andra lösningar som bättre skulle tillvara de kulturhistoriska värdena än de som vi har diskuterat nu? Hur i så fall?

Referenser

- Bedoire, F. "Skönhet i midnattssolens land." Ingår i Kiruna – staden som konstverk, 1993.
- Björkman, A. och Sjöholm, J. Kvarteret Ort drivaren, Kiruna. Dokumentation av modern arkitektur i Norrbotten. Norrbottens museum 2002, dnr 2003/0433.
- Brunnström, L. Kiruna ett samhällsbygge i sekelskiftets Sverige. Del I och II. 1980, 1981. Ingår som forskningsrapport 3 och 4 i projektet Norrländska städer och kulturmiljöer vid Umeå universitet.
- "Det modernistiska Kiruna." Ingår i Kiruna – staden som konstverk, 1993.
- Heborg, G. "Kiruna – ett "mönstersamhälle". Arkitektur 1983/10.
- Persson, C. "Kiruna – industrisamhälle i förändring." Ingår i Norrbotten 2005. Norrbottens hembygdsförening och Norrbottens museum.
- Sjöholm, J. "Vad är Kiruna värt?" Ingår i Norrbotten 2007.
- Vad är Kiruna värt? En kulturvärderingsanalys. Norrbottens museum 2008, dnr 629-2006.
- Sörlin, S. "Ett nytt land." Ingår i Kiruna – staden som konstverk, 1993.
- Unnerbäck, A. Kulturhistorisk värdering av bebyggelse. Riksantikvarieämbetet 2002.

Webbplatser

- Kiruna kommun: www.kiruna.se
- Norrbottens museum: www.nll.se
- Länsstyrelsen i Norrbotten: www.bd.lst.se
- LKAB: www.lkab.com
- Riksantikvarieämbetet: Malmfältsuppdraget, www.raa.se

Övrigt

- Bevarandeplan Kiruna C. Byggnadsnämnden 1984, Kiruna kommun, antagen av kommunfullmäktige 1984-09-10, § 210.
- Byggnadsminnesförklaring av Kiruna stadshus, tätöreten 3, Kiruna stad och kommun. Beslut 2001-11-30, dnr 221-1666-91 Länsstyrelsen i Norrbottens län.
- Byggnadsminnesförklaring av Hjalmar Lundbohmsgården. Beslut 2001-11-30. Länsstyrelsen i Norrbottens län.
- Bedömning av det kulturhistoriska värdet och förslag på skyddsbestämmelser för Kiruna stadshus, tätörten 3, Jukkasjärvi SN Kiruna kommun. Norrbottens museum, 01-02-22, dnr 1999/0379.
- Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort. Kiruna kommun, kommunkontoret. December 2006.
- Miljökonsekvensbeskrivning för fördjupad översiktsplan Kiruna centralort. Kiruna kommun, kommunkontoret. December 2006.
- Så tyckte Kirunaborna! – Sammanställning av svar från enkätundersökningen "Vilken är den bild av Kiruna?" Kiruna kommun, juni 2007. Norrbottens museum dnr 546-2007.